

Результативність формування педагогічної культури курсантів-прикордонників у процесі інтерактивного навчання гуманітарних дисциплін залежить від цілеспрямованого застосування запропонованої методики навчання майбутніх офіцерів, що перевірено і знайшло підтвердження в експериментальних групах, доведено й підкріплено розрахунками.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буряк В. Формування методологічної культури майбутнього вчителя / В. Буряк // Педагогіка і психологія. — 2003. — № 2. — С. 3–7.
2. Гомонюк О. М. Розвиток етнопедагогічної культури майбутніх офіцерів у навчально-виховному процесі: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / О. М. Гомонюк. — Хмельницький, 2001. — 237 с.
3. Занина Л. В. Основы педагогического мастерства / Л. В. Занина Н. П. Меньшикова. — Ростов-на-Дону: Феникс, 2003. — 288 с.
4. Зелений В. І. Розвиток педагогічної культури молодих офіцерів внутрішніх військ МВС України: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / В. І. Зелений. — К., 2003. — 212 с.
5. Коцеруба Д. М. Шляхи та умови вдосконалення виховання курсантів Національної академії Прикордонних військ України: Дис. ... канд. психол. наук: 20.02.02 / Д. М. Коцеруба. — Хмельницький, 2000. — 221 с.
6. Кудинов Ю. В. Формирование культуры педагогического общения у курсантов-пограничников в процессе военно-профессиональной подготовки: Дис. ... канд. психол. наук: 20.02.02 / Ю. В. Кудинов. — Хмельницький, 1998. — 200 с.
7. Печенежский В. П. Активное социально-психологическое обучение компетентности в общении руководителей воинских коллективов ПВУ: Дис. ... канд. психол. наук: 20.02.02 / В. П. Печенежский. — Хмельницький, 2000. — 226 с.
8. Шевчук В. І. Формування основ педагогічної культури у слухачів Академії Прикордонних військ України в процесі військово-професійної підготовки: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / В. І. Шевчук. — Хмельницький, 1999. — 176 с.

Юрій ІВАШКОВ

МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ДИСЦИПЛІНОВАНOSTІ У МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ

У статті розкрито сутність моделі формування дисциплінованості майбутніх офіцерів-прикордонників. Охарактеризовано систему цілей і завдань, закономірності і принципи формування цієї якості у курсантів, а також її технологію, насамперед засоби педагогічної взаємодії, форми та засоби досягнення дисциплінованості.

Дисципліна є найважливішою умовою високої бойової готовності та боєздатності підрозділів і частин. Тільки на її основі можна забезпечити належну організованість військ, їх бойову майстерність, постійну готовність до виконання поставлених завдань, надійну керованість. Адміністрація Державної прикордонної служби України (ДПСУ) проблему забезпечення правопорядку і дисципліни визнає пріоритетною, оскільки нині в умовах стрімкого розвитку відомства ключового значення набуває людський фактор. Професіоналізм персоналу і стан дисципліни є складовими успіху відомства загалом.

Метою статті є обґрунтування моделі формування дисциплінованості у майбутніх офіцерів-прикордонників.

Вітчизняні військові педагоги і психологи провели певні дослідження з цієї проблеми. Так, Е. П. Утлік визначив основи психологічної теорії дисциплінарних систем. Дисциплінованість як важливу якість особистості воїнів розглядали О. А. Аксьонов, О. М. Василевський, В. А. Петров. Основні аспекти діяльності офіцерів щодо зміцнення дисципліни у військових підрозділах вивчали В. Т. Доценко, Л. С. Мальцев, Я. Я. Юрченко та інші науковці. Проблеми виховання дисциплінованості у військовослужбовців розглядали А. П. Андруник, А. В. Барабанщиков, В. І. Вдовюк та ін. Особливості підготовки курсантів до діяльності щодо зміцнення військової дисципліни досліджували Н. Ф. Бондаренко, А. А. Лук'янець, системний підхід до виховання дисциплінованості у курсантів вищих військових навчальних закладів — С. М. Гречко.

Побудова педагогічної моделі формування дисциплінованості курсантів має важливе значення для підвищення ефективності цього процесу. Моделювання є поширеним методом дослідження різних процесів і явищ, що застосовується у багатьох науках як на емпіричному, так і на теоретичному рівнях. На емпіричному рівні моделювання використовують у вимірвальній, описовій та інших функціях, на теоретичному — в інтерпретаторській, пояснювальній та прогнозуючій функціях.

У психології моделлю позначають систему об'єктів або знаків, що відтворює істотні властивості системи-оригіналу. У педагогічних дослідженнях моделі виконують такі функції: ілюстративну, трансляційну, пояснювальну, процесуальну, прогнозуючу. За їх допомогою можна проаналізувати педагогічні системи, виявити їх слабкі й сильні сторони, визначити, якими вони повинні бути для досягнення бажаного результату. Моделювання дає змогу всебічно розглянути педагогічну систему й визначити шляхи її вдосконалення. «Модель (від лат. *modulus* — міра, мірило, зразок) навчального процесу — це еталонне уявлення про навчання учнів, його конструювання в умовах конкретних освітньо-виховних закладів. Вона визначає цілі, основи організації та проведення навчального процесу» [4, 227]. При цьому кожен досліджувану систему можна представити певною кількістю субмоделей (підсистем), від яких залежить від глибини пізнання, рівня абстрагування, форми її матеріальної презентації.

Модель дозволяє в єдності й цілісності побачити процес формування стійких якостей особистості майбутнього військового фахівця, належно організувати роботу з розвитку його дисциплінованості. Ми позначаємо моделлю формування дисциплінованості курсантів матеріально реалізовану систему, яка відображає або відтворює процес формування дисциплінованості, замінює його так, що її вивчення дає нову інформацію про цей процес.

Для розробки моделі формування дисциплінованості у курсантів військового вищого навчального закладу (ВВНЗ) важливе значення мають положення системного й особистісно-орієнтованого підходів. Теоретичний аналіз з урахуванням цих структурних елементів показав, що виховання курсантів ВВНЗ є передусім системою, оскільки має всі ознаки соціально-педагогічних і системних утворень. По-перше, система виховання має компонентний зміст: мета, завдання, об'єкт, суб'єкт, педагогічна технологія, оцінка результатів виховної діяльності та ін. По-друге, компоненти (елементи, система виховання) поєднані певною структурою, внутрішніми системно-твірними зв'язками. По-третє, компоненти системи, об'єднані структурно, можуть цілеспрямовано і диференційовано впливати на свідомість і поведінку курсантів, формувати та розвивати необхідні для їх життя і служби якості, а також впливати на життєдіяльність військових колективів.

Першою і найбільш важливою складовою проектування і розробки моделі формування дисциплінованості, від якої залежить результативність подальшого процесу, є цілепокладання. Результативність в цьому випадку треба розглядати як ступінь досягнення курсантами соціально значущих виховних цілей, трансформованих в систему професійно значущих якостей особистості, які потрібно сформувати у випускника ВВНЗ.

Цілепокладання учені-педагоги завжди розглядали як найважливішу категоріальну характеристику виховного й освітнього процесів. Дослідженню цієї проблеми приділяли і приділяють особливу увагу Ю. Д. Бабанський, В. П. Беспалько, І. А. Володарська, Т. А. Ільїна, І. Я. Лернер, І. Ф. Маслова, В. А. Сластьонін, І. Ф. Талізїна й інші науковці. У межах військово-педагогічних досліджень значний внесок в розробку ідей щодо визначення цілей професійного навчання військових фахівців зробили О. В. Барабанщиков, В. І. Вдовюк, В. П. Давидов, Л. Ф. Железняк, І. А. Ліпський, О. А. Козлов, В. Р. Михайлівський, З. П. Столярівський та ін.

Для визначення діагностично поставленої мети важливе значення має побудова чіткої системи цілей, всередині якої можна визначити їх категорії і послідовні рівні (ієрархію). Відповідно до цього загальною метою моделі буде формування професійно значущої якості особистості курсантів ВВНЗ — дисциплінованості. Загальну мету можна поділити на систему окремих цілей: досягти знання слухачами і курсантами вимог, виконання яких забезпечує високу дисциплінованість; сформувати переконаність у необхідності виконання цих вимог; досягти включення курсантів у всі сфери прояву дисциплінованості; створити умови для

усвідомленого вибору курсантом своєї життєвої позиції; створити необхідні передумови і стимулювати саморозвиток дисциплінованості.

Наступна важлива складова моделі формування дисциплінованості — це визначення педагогічних завдань формування дисциплінованості у курсантів. Насамперед необхідно вказати на два першочергові завдання: мотивацію дисциплінованої поведінки і стимулювання саморозвитку дисциплінованості. Мотивацію дисциплінованої поведінки повинні здійснювати як командири курсантських підрозділів, так і викладачі та самі курсанти. Для стимулювання саморозвитку дисциплінованості важливо дати курсантам знання тих вимог, виконання яких забезпечує високу дисциплінованість, і сформулювати переконаність у необхідності високого рівня дисциплінованості.

Ще однією вагомою складовою моделі формування дисциплінованості є психолого-педагогічна діагностика. Вона включає оцінку початкового стану дисциплінованості курсантів та їх типологізацію на основі проведеної оцінки і підсумкову оцінку сформованості цієї якості. Враховуючи потреби гарантованого досягнення цієї мети, в межах моделі передбачено наявність зворотного зв'язку як на проміжному етапі (проміжна діагностика), так і на підсумковому. В разі відхилення від заданих параметрів якості дисциплінованості в моделі передбачено можливість часткової корекції процесу формування дисциплінованості.

Складовою зазначеної моделі є також закономірності і принципи процесу формування дисциплінованості майбутніх офіцерів. На основі вивчення стану теорії і практики формування дисциплінованості курсантів ВВНЗ, досягнень військової педагогічної науки можна визначити такі закономірності формування дисциплінованості: специфіка дисциплінованості залежить від соціального середовища; залежність процесу формування дисциплінованості від самосвідомості суспільства та практики вирішення проблеми прав і свобод людини в державі; взаємозв'язок рівня розвитку дисциплінованості курсанта і ступеня його соціалізації; на рівень розвитку дисциплінованості курсантів впливають процеси гуманізації і демократизації як в системі військової освіти, так і в конкретному ВВНЗ; ефективність процесу формування дисциплінованості залежить від спеціальної організації взаємодії курсантів з навколишнім середовищем на основі ідентифікації з гуманістичними аспектами військової культури й етикету, від включення курсанта в суспільне життя підрозділу, в якому реалізуються прагнення особистості до співпраці; ефективність формування дисциплінованості забезпечують відповідність змісту, форм, методів і технологій виховання, оптимальне поєднання педагогічного керівництва і самостійної діяльності, управління та співуправління курсантів; залежність рівня розвитку дисциплінованості курсанта від рівня усвідомлення етичної ціннісної сутності цієї якості особистості; підвищення рівня сформованості одного із структурних компонентів дисциплінованості сприяє підвищенню рівня дисциплінованості загалом, оскільки виховання однієї якості стимулює процес виховання інших; формування дисциплінованості буде ефективнішим, якщо гуманістична орієнтація виховання забезпечуватиме виконання курсантами етичних норм щодо механізму саморегуляції.

Виявлені закономірності дозволили сформулювати певні принципи, реалізація яких забезпечує ефективність процесу формування дисциплінованості у курсантів ВВНЗ. Це, зокрема:

- взаємозв'язок духовної свободи особистості і дисциплінованості, що означає розуміння свободи як усвідомленої необхідності, тобто дисциплінованість можна розглядати як свободу індивіда, котрий прийняв необхідне як особистісно-ціннісне;
- рахування соціалізації особистості, тобто необхідність співвідносити етапи формування дисциплінованості із стадією соціалізації, на якій перебуває курсант;
- принцип гуманізації процесу формування дисциплінованості, що розглядає курсанта як мету і суб'єкта виховного процесу, а також забезпечує умови, котрі дозволяють якнайповніше реалізувати свої можливості і постійно бачити оптимістичну перспективу подальшого розвитку;
- демократизація, що передбачає створення для курсантів у процесі навчання і виховання необхідних матеріально-економічних, правових, культурно-духовних умов з метою успішної реалізації цілей формування дисциплінованості;

– персоналізація, що вимагає ставлення до курсантів як до унікального явища, незалежно від індивідуальних особливостей, а також вимагає, щоб курсанти сприймали себе як особистість і бачили її в інших людях;

– принцип єдності процесів соціалізації, виховання ціннісного ставлення до людини і формування дисциплінованості; цей принцип відображає взаємовплив зазначених процесів у формуванні раціональної, емоційної та вольової сфер особистості, що відповідає необхідності групового й особистісного розвитку;

– принцип виховання в колективі, який передбачає, що при організації взаємодії в курсантів необхідно враховувати те, що колектив є обов'язковою умовою для самореалізації, самоствердження особистості, джерелом досвіду спільної суспільної діяльності, яка впливає на розвиток ціннісних орієнтацій курсантів, їх соціальних установок;

– врахування сформованості етичної звички як механізму саморегуляції, що сприяє дієвому прояву етичних мотивів у поведінці курсанта;

– принцип самовиховання і саморозвитку дисциплінованості, який передбачає, що в процесі самодисциплінування як свідомої, планомірної діяльності курсанта, спрямованої на зміну своєї особистості, командир (вихователь) допомагає особистості у самовизначенні, самоорганізації та самореалізації;

– принцип поєднання педагогічного управління з самоврядуванням, що утверджує провідну роль командира-вихователя в організації діяльності курсантів; при цьому педагогічне керівництво спрямоване на те, щоб у процесі формування дисциплінованості зумовити в курсантів активність, самостійність та ініціативу при організації їх життєдіяльності.

Ще однією важливою складовою моделі формування дисциплінованості є розробка технології формування дисциплінованості, тобто вибір форм, методів і засобів виховної роботи. Така технологія як процес — це послідовність (не обов'язково строго впорядкована) педагогічних процедур, операцій і прийомів, що разом складають цілісну систему, реалізація якої на практиці призводить до досягнення мети і сприяє цілісному розвитку особистості курсанта. Структурними складовими вказаної технології є засоби педагогічної взаємодії (методи), організація виховного процесу (форми), способи формування дисциплінованості курсантів, командирів курсантських підрозділів і викладачів, а також результат їх спільної діяльності.

Складовою технології формування дисциплінованості курсантів є зміст навчання. Як педагогічний процес він у ВВНЗ є дуже складним. У його структурі функціонують кілька елементів: система наукових знань, морально-психологічні вміння і навички, уміння творчо мислити і діяти. Зміст навчання всіма своїми складовими справляє виховну дію на слухачів і курсантів. Для стимулювання саморозвитку дисциплінованості необхідно ознайомлювати курсантів з вимогами до неї, переконувати їх в необхідності підтримувати її високий рівень. Робити це можна розкриваючи суть понять «військова дисципліна» і «дисциплінованість», на заняттях з вивчення статутів Збройних Сил України.

Спираючись на визначені закономірності і принципи формування дисциплінованості у ВВНЗ, ми здійснили вибір методів, форм і засобів формування цієї якості у курсантів. Як зазначає В. В. Ягупов, «методи виховання — це сукупність однорідних виховних впливів з метою реалізації виховної мети, основною складовою яких є певний спосіб чи прийом» [4, 508]. Відзначимо, що при формуванні дисциплінованості у курсантів в рамках розробленої технології доцільно використовувати дві групи методів: методи виховних дій і взаємодій та методи профілактики і перевиховання. До першої групи належать переконання, вправи, приклад, заохочення, примушення, залучення курсантів до різних сфер діяльності, до другої — перенавчання, переконання, «розрив небажаних контактів». Найбільш вживаними в організації і проведенні виховної роботи щодо зміцнення військової дисципліни є методи переконання та примусу.

Переконання — це активний вплив на розум, почуття і волю курсанта, метою чого є допомогти майбутньому офіцерові усвідомити, зрозуміти сутність ідей та вимог, у душі яких він виховується, внутрішньо погодитися з цими ідеями, вимогами та відповідно до них вирішувати всі практичні завдання [1, 81]. Найбільш розповсюдженими прийомами переконання є роз'яснення, докази, заперечення, порівняння, аналогія, посилення на авторитет, наголошення

на особистий досвід підлеглих, особиста демонстрація, демонстрування досвіду інших, демонстрація документів, створення проблемної ситуації, організація колективного пошуку істини тощо. В процесі переконання важливо органічно поєднувати прийоми та засоби впливу на свідомість, почуття і волю курсантів, використовуючи всі форми роботи з ними, зокрема, заняття з гуманітарної підготовки, службові збори та наради, культурно-виховні і просвітницькі заходи, індивідуальні та групові бесіди, всі види службової діяльності.

Допоміжним методом у системі виховання курсантів, що використовується до окремих з них за вчинки, котрі не відповідають вимогам статутів і наказів начальників, є метод примусу. Це система засобів і прийомів впливу на курсантів, які порушують закони, статuti і норми моралі, з метою виправлення їх поведінки та спонукання до сумлінного виконання обов'язків. Примус є дуже сильним засобом впливу на курсанта, тому користуватись цим методом треба розумно й обережно. Він не повинен придушувати волю особи, принижувати її людську гідність, тримати у страху, інакше можуть виникнути серйозні труднощі у процесі виховання. Примус використовують після того, як всі інші методи впливу на курсанта вичерпано або вони не дали потрібних результатів [2, 87].

При використанні зазначених методів необхідно враховувати, що захоплення крайніми заходами виховання недопустиме, адже створює в курсантських колективах нездорову атмосферу. Командир повинен уміти гнучко використовувати інші заходи виховання [3, 102].

Формування дисциплінованості у курсантів доцільно здійснювати впродовж п'яти основних етапів. Кожен етап має виводити курсанта на новий ступінь сформованості його дисциплінованості. Першим етапом є демонстраційний, де передбачається подання зразків дисциплінованої поведінки та ознайомлення курсантів з вимогами, виконання яких забезпечує їх високу дисциплінованість. Метою другого етапу є забезпечення переконаності курсантів в необхідності підтримання високого рівня особистої дисциплінованості. Важливе значення на цьому етапі має створення умов для того, щоб виконання норм і правил дисциплінованої поведінки курсантами стало усвідомленим і звичним. Призначення третього етапу — стереотипного — полягає у створенні виховних ситуацій, які би передбачали закріплення звичної поведінки з соціальною мотивацією. На цьому етапі важливе значення має включення курсантів у всі сфери прояву дисциплінованості, зокрема навчальну, службову, позаслужбову, повсякденну діяльність. Важливе значення тут має утвердження традицій, що прикрашають і збагачують життя курсантського колективу. На четвертому етапі — етапі усвідомленого вибору — курсанти засвоюють зміст культури військової служби та усвідомлюють своє місце в системі органів ДПСУ. На цьому етапі у них відбувається ідентифікація з колективною думкою соціальної групи, згуртованість якої залежить від ціннісного ставлення до людини. П'ятий етап — етап самоактуалізації — передбачає створення необхідних умов і стимулювання саморозвитку дисциплінованості. Він наближає курсантів до вищого рівня розвитку дисциплінованості — самодисципліни.

Таким чином, в сучасних умовах процес формування дисциплінованості у курсантів ВВНЗ буде найбільш результативним при застосуванні системного та особистісно-орієнтованого підходів. Використання моделі формування дисциплінованості у майбутніх офіцерів дозволяє попередньо спроектувати процес формування дисциплінованості та організувати цілепокладання, що дає можливість об'єктивного контролю якості досягнення поставленої мети за допомогою спеціальних розроблених критеріїв оцінки. Модель дозволяє також передбачити оптимальні методи, форми і засоби, що визначаються певними і закономірними зв'язками всіх елементів системи, забезпечити оперативний зворотний зв'язок, щоб своєчасно й оперативно коректувати процес формування дисциплінованості на різних етапах професійного становлення курсантів. Складовими моделі є шість взаємозв'язаних блоків: мета і педагогічні завдання; сфери прояву дисциплінованості; критерії сформованості дисциплінованості; психолого-педагогічна діагностика; технологія формування дисциплінованості; етапи роботи з формування дисциплінованості.

Перспективами подальших наукових розвідок проблеми дисциплінованості майбутніх офіцерів ДПСУ можна назвати питання щодо визначення особливостей формування пізнавального, мотиваційного та характерологічного компонентів дисциплінованості, умови

розвитку дисциплінованості як вищої форми дисциплінарної підготовки курсантів-прикордонників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Іщенко Д. В. Курс лекцій з військової педагогіки. — Хмельницький: Вид-во АПВУ, 1998. — 158 с.
2. Іщенко Д. В., Філіпов А. Ф. Основи військової педагогіки. — Хмельницький: Вид-во НАПВУ, 2002. — 106 с.
3. Скрыльник А. И. Нравственность и дисциплина воина. — М.: Воениздат, 1985. — 112 с.
4. Ягупов В. В. Педагогіка: Навч. посібник. — К.: Либідь, 2002. — 560 с.

Оксана ОЛЬХОВИЧ

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК НЕОБХІДНА СКЛАДОВА ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ВИКЛАДАЧА ІНОЗЕМНИХ МОВ В УМОВАХ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО СВІТУ

У статті виявлено передумови виникнення міжкультурної комунікації як предмета наукового дослідження; розкрито основи міжкультурної комунікації (сприймань, вірувань та цінностей певних народів) як необхідної складової педагогічної культури викладача іноземних мов в умовах полікультурного світу.

Участь України у глобалізаційних процесах в Європі та усьому світі, поширення мобільності і розвиток сучасних технологій, що забезпечують доступ до інформації, зумовили зміни як у способі життя, так і світосприйнятті наших громадян. У своєму прагненні відповідати сучасним вимогам система освіти характеризується пошуком і утвердженням нових підходів до навчання різних дисциплін, які покликані найбільш повно відповідати насущним потребам як українського суспільства загалом і кожного індивіда зокрема.

Враховуючи нові соціокультурні реалії, світова педагогічна думка розробляє відповідні напрями розвитку освіти. Доповідь міжнародної комісії ЮНЕСКО про глобальні стратегії розвитку освіти у XXI ст. відзначає, що освіта повинна сприяти тому, щоб, з одного боку, людина усвідомила своє походження і цим могла визначити своє місце у світі, з іншого — навчити її поважати інші культури [2]. Завданням вищої школи є створити якісно нову освітню систему, яка здатна забезпечити взаємодію спеціалістів у глобальному просторі, що включає конгломерат культур. У сучасному світі, який характеризується зростанням мобільності, розширенням та якісною зміною міжнародних зв'язків, адекватне володіння іноземною мовою є однією з умов популярності фахівця на ринку праці. У зв'язку з цим проблема ефективного навчання іноземній мові вимагає нового підходу. Традиційні підходи недостатньо враховують специфіку мови як відображення системи культурних цінностей, на основі яких будуються моделі поведінки представників певної культури. Звідси метою навчання іноземних мов є формування такої особистості, котра буде спроможна ефективно спілкуватися з представниками інших культур. У цьому контексті на перше місце виходить проблема міжкультурної комунікації, що є новою галуззю дослідження у сучасній вітчизняній науці.

Мета статті — розкрити основи міжкультурної комунікації як необхідної складової педагогічної культури викладача іноземних мов в умовах полікультурного світу.

Поява міжкультурної комунікації як предмета наукового дослідження зумовлена певними історичними і суспільними факторами. Значна кількість ідей щодо міжкультурної комунікації зародилась у США, де перед компаніями постало завдання допомогти людям різного культурного походження працювати і проживати разом. Після Другої світової війни працівники сфери бізнесу усвідомили, що потрібно володіти знаннями про інші культури, щоб збільшити обсяги зовнішньої торгівлі країни [10, 25].

У. Харт у доповіді «Коротка історія міжкультурної комунікації: прагматичний підхід» зазначає, що міжкультурна комунікація виникла «як необхідність застосувати абстрактні антропологічні поняття до практики міжнародної служби». На думку дослідника, розвиток міжкультурної комунікації почався із концептуальних праць Е. Холла в період його керівництва Інститутом дипломатичної служби США на початку 1950-х років [4]. Одним із